

УДК 341.48

Кононенко Єгор Данилович –

*студент III курсу Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Yehor D. Kononenko –

*3d year student of
the Criminal Justice Training Institute,
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street, Kharkiv, 61024, Ukraine)*

До питання складу міжнародного правопорушення

У статті розглянуто актуальне питання визначення складу міжнародного правопорушення та був розкритий кожний з його елементів. Акцентовано увагу на проблеми визначення об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони міжнародного правопорушення, а також розкритті їх змісту. Дослідження являє собою поєднання загальнотеоретичних аспектів та досвіду з міжнародної судової практики з приводу складу міжнародного правопорушення.

Ключові слова: *склад міжнародного правопорушення, об'єкт міжнародного правопорушення, суб'єкт міжнародного правопорушення, об'єктивна сторона міжнародного правопорушення, суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення, вина у міжнародному правопорушенні, міжнародна деліктоздатність.*

В статье рассмотрен актуальный вопрос определения состава международного правонарушения и был раскрыт каждый из его элементов. Акцентировано внимание на проблемы определения объекта, объективной стороны, субъекта, субъективной стороны международного правонарушения, а также раскрытия их содержания. Исследование являет собой симбиоз общетеоретических аспектов и опыта в международной судебной практике, касаясь состава международного правонарушения.

Ключевые слова: *состав международного правонарушения, объект международного правонарушения, субъект международного правонарушения, объективная сторона международного правонарушения, субъективная сторона международного правонарушения, вина в международном правонарушении, международная деликтоспособность.*

Ye.D. Kononenko To the Issue of International Offence

The article is dedicated to the issues of definition of the international offense. The attention is focused on the issues of disclosure of each element of international offense: the object, the objective side, the subject, the subjective side. Purely theoretical nature of this study, which aims to create the ideal model of the international offense structure, is mentioned. The authors made a comprehensive analysis of existing points of view regarding the topic of study. Proposed own views on the interpretation of each of the elements of the international offense. It emphasizes the importance of such a legal category as international competence which is important for determining the range of subjects of international offense. These subjects are states and interstate organizations. The emphasis was placed on defining the notion of guilty in relation to the subjective aspect of an international offense. Specifies different points of view regarding the definition of guilt in the subjective part of the international offense, highlights the most acceptable. A comparison is made between the general theoretical notion of an international offense object and international law. The act is distinguished as an obligatory element in the objective aspect of the international offense. In particular, the act is considered as the actions of the subjects of international offense, and their inactivity. The disclosure of the elements of the international offense warehouse is accompanied by general theoretical achievements and examples from international judicial practice. The conclusion is made about the need for further improvement of the composition of the international offense.

Keywords: *international offense, object of the international offense, subject of the international offense, objective side of the international offense, subjective side of the international offense, guilt, international delicacy.*

Постановка проблеми. Інститут міжнародно-правової відповідальності є одним з найбільш суперечливих у міжнародному праві, який, на думку багатьох дослідників, ще і на сьогодні знаходиться в процесі свого становлення. Розпочата Комісією Міжнародного Права ООН кодифікація норм міжнародної відповідальності держав ще до сих пір не завершена, у зв'язку з чим сучасне міжнародне право все частіше стикається з проблемою притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності у зв'язку з труднощами доведення наявності певних елементів складу міжнародного правопорушення.

Невирішені раніше проблеми. Проблема визначення складу міжнародного правопорушення при притягненні суб'єкта міжнародного права до міжнародно-правової відповідальності є такою, що має досі не вирішений характер і у міжнародній практиці та теорії не існує наразі однозначного розуміння щодо елементів такого складу, що породжувало і породжує суперечності.

Тож **метою** цього дослідження є визначення складу міжнародного правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення складу міжнародного правопорушення є таким, що було позбавлене значної уваги з боку вітчизняної науки міжнародного права. Серед українських вчених, які хоча б опосередковано його досліджували, можемо виділити Буромєнського М. В., М. А. Баймуратова, О. В. Столярського, О. М. Архипова, С. М. Мохончука, М. П. Куцевича, К. А. Важну. Що стосується зарубіжних дослідників цієї проблематики, то ними є А. Н. Вилегжанін, Р. Л. Хачатуров, М. В. Кривенкова, А. А. Гогин, С. В. Саяпін, Джеймс Кроуфорд та ін.

Викладення основного матеріалу. Перш за все слід визначитися з поняттям міжнародного правопорушення. Згідно ст. 12 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, прийнятого Комісією міжнародного права у 2001 році, порушення державою міжнародно-правового зобов'язання

має місце, коли діяння цієї держави не відповідає тому, що вимагає від неї дане зобов'язання, незалежно від його походження або характеру [1, с. 171]. Виходячи з цього, міжнародним правопорушенням є порушення міжнародного зобов'язання суб'єктом міжнародного права. Як ми знаємо з теорії держави і права, правопорушення – це протиправне, винне, суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, яке спричиняє шкоду інтересам суспільства, держави або особи, у якому є ознаки складу такого правопорушення [2, с. 80]. Саме наявність складу правопорушення є підставою для притягнення його суб'єкта до юридичної відповідальності, і міжнародна правова відповідальність не є винятком.

Автор звертає увагу на суто теоретичний аспект дослідження цього питання, оскільки у жодному джерелі міжнародного права немає поняття «склад міжнародного правопорушення». Але теорія повинна випереджати практику, бути її вектором розвитку, при цьому, звісно, опираючись на дійсні її здобутки.

Одразу зазначимо відмінність формулювання «наявність складу правопорушення є головною підставою для притягнення порушника до юридичної відповідальності» у міжнародному праві та інших галузях права (зокрема, адміністративному та кримінальному). Склад правопорушення у міжнародному праві визначається, виходячи з протиправної поведінки суб'єкта-порушника, яка полягає у невідповідності між правовою нормою та поведінкою держави. В адміністративному та кримінальному праві протиправність означає дещо інше, а саме відповідність діянню ознакам правопорушення, які зафіксовані у нормі [3, с. 153]. Таким чином, ідеальний склад міжнародного правопорушення виходить з реального протиправного діяння суб'єкта міжнародного права, яке полягає не у порушенні норми права як такої (оскільки у міжнародному праві відсутні будь-які норми, які б містили складу правопорушень), а у порушенні міжнародного зобов'язання. Спільним у даному

випадку є те, що і в міжнародному праві, і в будь-якій іншій галузі права доведення наявності складу правопорушення в діяннях порушника дорівнює доведенню вчинення суб'єктом такого діяння.

Знову повертаючись до теорії держави і права, ми повинні визначити елементи складу правопорушення, але спочатку дамо визначення. Склад правопорушення — це система ознак протиправної поведінки, необхідних і достатніх для притягнення до юридичної відповідальності. Він включає в себе такі елементи, як: 1) суб'єкт; 2) суб'єктивна сторона; 3) об'єкт; 4) об'єктивна сторона [4, с. 320]. На цьому етапі ми переходимо із теорії держави і права у галузь міжнародного права, відповідно пристосовуючи кожний з елементів складу правопорушення.

Суб'єкт. Суб'єктом міжнародного правопорушення є суб'єкт міжнародного права, який порушив міжнародне зобов'язання і який володіє міжнародною деліктоздатністю. Виходячи з цього, ми повинні окреслити коло таких суб'єктів, і саме критерій деліктоздатності є вирішальним при їх визначенні. Так, М. А. Баймуратов вважає, що суб'єктами міжнародного правопорушення можуть бути лише держави, при цьому відмічаючи, що при вчиненні міжнародного правопорушення іншими суб'єктами міжнародного права, за винятком міжнародних організацій, відповідальність буде нести все ж таки держава [5, с. 432]. У такому твердженні вченого є певна логічна «пастка», адже виходячи з нього, інші суб'єкти міжнародного права (зокрема, міжнародні організації) все ж можуть вчиняти міжнародні правопорушення, а раз така притаманна їм можливість існує, то чи можемо ми зробити висновок про їх статус як суб'єкта міжнародного правопорушення? Вилегжанін А. Н. однозначно відповідає на таке питання наступним чином: «суб'єктами міжнародно-правової відповідальності є суб'єкти міжнародного права, тобто держави і міждержавні організації. Фізичні та юридичні особи не несуть міжнародно-правову відповідальність» [1, с. 118]. На нашу думку, є очевидним той факт, що у даному випадку йде мова саме про деліктоздатність суб'єктів міжнародного права, що дає нам змогу розширити коло цих суб'єктів до двох: держави та міждержавні (міжнародні) організації. Це прямо підтверджується правосу́б'єктністю

зазначених суб'єктів, оскільки вони, по-перше, мають можливість володіти правами та обов'язками, а по-друге (і це є визначальним фактором деліктоздатності) - нести відповідальність у випадку порушення міжнародно-правових зобов'язань. Що стосується деліктоздатності державоподібних утворень, то теоретично вона може виникнути, але міжнародна практика з таким явищем ще не стикалася. Окремо слід визначитися с фізичними особами. Фізична особа не може бути стороною публічних міжнародних зобов'язань, але може бути притягнена до міжнародної кримінальної відповідальності, де така відповідальність буде мати характер особистої. У ч. 4 ст. 25 Римського статуту міжнародного кримінального суду прямо зазначено наступне: «Жодне положення у цьому Статуті, що стосується кримінальної відповідальності, не впливає на відповідальність держави відповідно до міжнародного права» [6].

Суб'єктивна сторона. Суб'єктивною стороною, за загальним правилом, є сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (психічне) ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння і його негативних наслідків, а саме — вина, мотив, мета правопорушення. Обов'язковою серед них є вина — безпосередній вияв психічного ставлення до вчиненої шкідливої дії (або бездіяльності) та її негативних наслідків [4, с.207]. Звісно, пристосовуючи це визначення до відповідальності у міжнародному публічному праві, немовби очевидним стає те, що ані держави, ані міжнародні організації як суб'єкти міжнародного правопорушення не можуть мати «психічного ставлення» до вчинюваного ними діяння, що, в свою чергу, ставить під питання наявність вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони. З цього приводу серед науковців до сих пір існує непримирима дискусія, яка зводиться до двох полярних точок зору. Один напрямок об'єднує прихильників винної відповідальності держави за міжнародні правопорушення, з уточненням, що вина в міжнародному праві є категорією специфічною, яка по суті не збігається з поняттям вини, що існує в національному праві [7, с. 93]. У протилежність цьому, інший напрямок об'єднує юристів міжнародників, які обґрунтовують несумісність категорії вини з такими суб'єктами як держава, оскільки вина є психологічним

ставленням індивіда до діяння та його наслідків, чого неможливо встановити в діях держави [8, с. 120]. Автор залишає поза рамками свого дослідження детальний розбір усіх тверджень і заперечень з цього приводу, натомість хоче наголосити наступне. В історії склалася практика «невизнання» державами певних вчинюваних ними діянь. Показовим є приклад Російської Федерації, яка від 27 лютого 2014 року (дати завоювання російськими військами спеціального призначення будівлі органів влади АР Крим) до 17 квітня 2014 року не визнавала присутність своїх військ на території анексованого півострова Крим. Чи можемо ми казати про те, що у даному випадку була відсутня суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення з боку РФ, а отже її не можна було притягнути до міжнародно-правової відповідальності? Очевидно, що ні, але для цього потрібно теоретичне обґрунтування. З цим, на нашу думку, допоможе розібратися позиція В. А. Василенка, який визначає вину держави як неправомірно реалізовану волю держави-правопорушниці, яка виявляється в протиправних діях її органів. При скоєнні державою міжнародного правопорушення прояв її волі має винний характер. Таким чином, вина держави визначається не як її власне оціночне ставлення до своєї протиправної поведінки, а як об'єктивний факт безпосередньої вольової приналежності держави до скоєного, який підлягає встановленню на основі оцінки всіх обставин, які мають відношення до правопорушення, а оскільки скоєння міжнародного правопорушення неможливе без участі волі держави-правопорушниці, то в силу цього її вина є невід'ємною умовою будь-якого міжнародного правопорушення і підлягає встановленню [9, с. 105]. Таким чином, В. А. Василенко не застосовує такі психологічні поняття як «усвідомлення» та «оціночне ставлення», натомість визначає категорію вини держави через її волю [10, с. 201]. На нашу думку, таке трактування вини у дискурсі міжнародної правової відповідальності допоможе уникнути «невизнання» з боку суб'єктів порушників як підставу відсутності суб'єктивної сторони правопорушення, адже визначальну роль буде грати саме «об'єктивний факт безпосередньої вольової приналежності

держави (і міжнародних організацій) до скоєного».

Об'єкт. На думку Ожегової Г. А., міжнародні правопорушення, передбачені нормами публічного права, можуть зазіхати на відносини, що забезпечують мир і безпеку людства, екологічне благополуччя, загальновизнані права націй і народів, суверенітет держави і т.д. В кінцевому підсумку вони завдають шкоди міжнародному принципу верховенства права. Залежно від специфіки об'єкта міжнародні правопорушення можна класифікувати на такі види: правопорушення, що посягають на національний правопорядок; правопорушення, що посягають на інтереси усієї світової спільноти або інтереси кількох держав.

Цілком прийнятна і класифікація об'єктів міжнародних правопорушень на безпосередній і непрямий. Під безпосереднім об'єктом міжнародного правопорушення слід розуміти правові відносини, що існували між потерпілим суб'єктом і міжнародним злочинцем і порушені в результаті здійснення міжнародного правопорушення. Непрямим об'єктом міжнародного правопорушення є відносини між потерпілим і третіми суб'єктами, на які це правопорушення в тій або іншій мірою негативно впливає [11, с. 13]. Автор цілком погоджується з таким визначенням об'єкту міжнародного правопорушення. Окремо до цього слід додати, що відносини, на які посягає правопорушник, можна також умовно поділити на договірні та звичайні. При цьому, щодо договірних відносин треба мати на увазі, що міжнародно-правова відповідальність настає лише в тому випадку, якщо порушено зобов'язання, що володіє юридичною силою для держави в момент вчинення ним відповідного діяння [1, с. 156], а отже об'єктом міжнародного правопорушення можуть бути лише ті договірні відносини, стороною яких є суб'єкт міжнародного правопорушення.

Зазначаючи про відносини, які виникають при порушенні міжнародних звичаїв, маємо посилатися на ст. 40 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, затвердженого Комісією з міжнародного права на своїй п'ятдесят третій сесії у 2001 році, де вказано наступне: «1. Справжня Глава застосовується до міжнародної відповідальності, яку тягне за собою серйозне

порушення державою зобов'язання, що впливає з імперативної норми загального міжнародного права (*jus cogens*). 2. Порушення такого зобов'язання є серйозним, якщо воно пов'язане з грубим або систематичним невиконанням зобов'язання відповідальною державою» [12].

Об'єктивна сторона. Об'єктивну сторону правопорушень у публічному праві Зарян Д. Г. визначив наступним чином: «це діяння, спрямоване на відносини, що регулюються і (або) охоронювані нормами публічних галузей права, яке тягне за собою несприятливі наслідки як для всього суспільства, держави, так і для окремої особистості» [13, с. 14]. Ключовим елементом об'єктивної сторони будь-якого правопорушення є діяння у формі дії та бездіяльності. Щодо міжнародних правопорушень, то автор пропонує наступне визначення: об'єктивна сторона міжнародного правопорушення – діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного правопорушення, який порушує міжнародні правові зобов'язання та (або) норми *jus cogens*, що тягне за собою міжнародну правову відповідальність. Не виникає особливих питань щодо протиправних дій деліктоздатних суб'єктів міжнародного права, оскільки вони являють собою явну вольову активність, яку можна відносно легко зафіксувати. Щодо розуміння неправомірної бездіяльності у міжнародному праві, то автор пропонує звернути увагу на Справу про протоку Корфу між Великобританією та Албанією, яка розглядалася Міжнародним судом. Суд зобов'язав Албанію нести відповідальність за те, що вона не попередила Великобританію про наявність в її (Албанії) територіальних водах мін, внаслідок чого двоє британських міноносців при проходженні протоки Корфу отримали значні ушкодження. Аргументація Суду полягала в тому, що Албанія знала або повинна була знати про наявність такої небезпеки в її територіальних водах, проте не попередила про це

Великобританію [14]. Таким чином, у даному випадку «не попередження» являє собою неправомірну бездіяльність, яка є об'єктивною стороною міжнародного правопорушення. На нашу думку, таких факультативних ознак об'єктивної сторони як суспільно-небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, спосіб, засоби знаряддя, час, місце та обстановка у міжнародному правопорушенні відсутні аргіогі, оскільки такі ознаки не можуть бути застосовані по відношенню до суб'єктів міжнародного права. Крім того, Комісія міжнародного права не стала виділяти шкоду у якості самостійного елементу правопорушення, аргументуючи це тим, що вона покривається самим фактом протиправного діяння. Хоча необхідно мати на увазі, що в багатьох ситуаціях основною умовою притягнення держави до відповідальності є факт нанесення такої шкоди.

Висновки. Отже, питання складу міжнародного правопорушення є таким, що потребує детального дослідження у галузі міжнародного публічного права. Окремі його елементи до сих пір не можна остаточно визначити в силу неоднозначності їх трактування серед науковців, зокрема суб'єктивну сторону, у якій є спірним навіть заступання вини до суб'єкта міжнародного правопорушення. На нашу думку теоретичні здобутки у цьому питанні є надзвичайно важливими станом на сьогодні, оскільки зухвале порушення імперативних норм міжнародного права та міжнародних зобов'язань з боку держав та міжнародних організацій повинна прискікатися невідворотністю відповідальності за такі діяння. Це, в свою чергу, не можливо без застосування такого правового конструкту, як склад правопорушення, оскільки від його наявності залежить потенційна можливість відновити справедливість у міжнародній спільноті.

Список використаних джерел:

1. Архипов О. М. Проблема винної відповідальності держав за міжнародні правопорушення / О. М. Архипов // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 164–168.
2. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право / М. О. Баймуратов. – Харків : Одиссей, 2008. – 704 с.
3. Василенко В. А. Ответственность государства за международные правонарушения / В. А. Василенко. – Киев : Вища школа, 1976. — 286 с.

4. Доклад Комиссии международного права о работе ее пятьдесят третьей сессии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://digitallibrary.un.org/record/453823/files/A_56_589-RU.pdf.
5. Зайчук О. В. Теорія держави і права / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
6. Зарян Д. Г. Объективная сторона правонарушения : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.01 / Д. Г. Зарян ; Волжский университет имени В.Н. Татищева. – Казань, 2006. – 28 с.
7. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf.
8. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве / Д. Б. Левин. — М. : Международные отношения, 1966. — 152 с.
9. Международное право : учебник / отв. ред. А. Н. Вылегжанин. 2-е изд. — М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2010. — 1003 с.
10. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
11. Ожегова Г. А. Объекты правонарушений : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.01 / Г. А. Ожегова ; Ростовский государственный университет. – Ростов, 2006. – 26 с.
12. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
14. Черкес М. Е. Международное право : учебное пособие / М. Е. Черкес. — Одесса : Юридическая литература, 1998. — 180 с.

References:

1. О. М. Arkhyrov, Problema vynnoi vidpovidalnosti derzhav za mizhnarodni pravoporushennia / O. M. Arkhyrov // Pravova derzhava. – 2001. – No. 3. – Pp. 164–168.
2. М. О. Baimuratov, Mizhnarodne publiche pravo / M. O. Baimuratov. – Kharkiv : Odissei, 2008. – 704 p.
3. V. A. Vasylenko, Otvetstvennost hosudarstva za mezhdunarodnie pravonarusheniya / V. A. Vasylenko. – Kyev : Vyshcha shkola, 1976. — 286 p.
4. Doklad Komysyuy mezhdunarodnoho prava o rabote ee piatdesiat tretei sessyy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://digitallibrary.un.org/record/453823/files/A_56_589-RU.pdf.
5. O. V. Zaichuk, Teoriia derzhavy i prava / O. V. Zaichuk, N. M. Onishchenko. – Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. – 688 p.
6. D. H. Zarian, Obektyvnaia storona pravonarusheniya : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk : 12.00.01 / D. H. Zarian ; Volzhskiy unyversytet ymeny V.N. Tatyshcheva. – Kazan, 2006. – 28 p.
7. Kratkoe yzlozhenye reshenyi, konsultatyvnikh zakliucheni y postanovlenyi Mezhdunarodnoho suda [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf.
8. D. B. Levyn, Otvetstvennost hosudarstv v sovremennom mezhdunarodnom prave / D. B. Levyn. — M. : Mezhdunarodnie otnosheniya, 1966. — 152 p.
9. Mezhdunarodnoe pravo : uchebnyk / отв. ред. А. Н. Вилежанин. 2-е изд. — М. : Yzdatelstvo Yurait ; YD Yurait, 2010. — 1003 p.
10. Mizhnarodne pravo : navch. posibnyk / za red. M. V. Buromenskoho. – K. : Yurinkom Inter, 2005. – 336 p.
11. H. A. Ozhehova, Obekti pravonarusheniya : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk : 12.00.01 / H. A. Ozhehova ; Rostovskiy hosudarstvenniy unyversytet. – Rostov, 2006. – 26 p.

12. Rymyski statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
13. O. F. Skakun, Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk / O. F. Skakun. – Kharkiv : Konsum, 2001. – 656 p.
14. M. E. Cherkes, Mezhdunarodnoe pravo : uchebnoe posobye / M. E. Cherkes. — Odessa : Yurydicheskaia lyteratura, 1998. — 180 p.